

РЕЦЕНЗИЯ

за доц. д-р Красимира Славчева Алексова за участие в конкурса за *професор* в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ по направление 2.1.Филология (Български език – морфология и социолингвистика) , обявен в *Държавен вестник*, бр. 64 от 16 август 2016 г., с. 53

от проф. д.ф.н. Руселина Ницолова

Доц. д-р Красимира Алексова завършва българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1988 г. със специализация *Теория и история на културата*. Специализира и френски език в ИЧС. От 1989 г. до 1993 г. е преподавател по български език като чужд, търговска кореспонденция и българско странознание в Университета за национално и световно стопанство, а от 1994 г. до 1997 г. е хоноруван преподавател към Катедрата по български език в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ . През 1994 г. става доктор след докторантура на свободна подготовка с дисертация на тема *Езикови процеси в семейството (върху материал от столицата)*.

От 1997 г. е редовен асистент по български език в Катедрата по български език , от 1998 г. - гл. асистент, от 2005 г. – доцент с хабилитационен труд „Адмиративът в съвременния български език“. От октомври 2005 г. до юли 2007 г. е лекторка по български език и култура в Университета Екс – Марсилия, гр. Екс ан Прованс, Франция.

От 2005 г. води разнообразни лекционни курсове в СУ „Св. Климент Охридски“ : за бакалаври – Съвременен български език (Руска филология, редовно обучение), Морфология на съвременния български език (Българска филология, редовно обучение, летен семестър), Съвременен български език (НУПЧЕ, редовно обучение), Лингвистични особености на усвояването на чужд език в ранна детска възраст (ПУПЧЕ, редовно обучение), Съвременен български език (ПНУП, задочно и редовно обучение), Езикова култура за студенти бакалаври от специалности „Културология“, „Немска филология“, „Френска филология“ (редовно обучение), Езикова култура (български език) за студенти по руска филология, Социална психология на езика (СИД, ФСлФ), Език и бизнес (СИД, Стопански факултет), Лингвистичната типология и българската морфологична система (СИД), ФСлФ, Компютърна корпусна лингвистика (СИД), ФСлФ, в екип с доц. д-р Кирил Симов (БАН) и проф. д-р Петя Осенова, Теорията на граматическите опозиции и българската морфологична система (СИД), ФСлФ; За магистри :Теория на граматическите

опозиции (Магистърска програма „Лингвистика“, ФСлФ), Теория на маркираността (Магистърска програма „Лингвистика – езикова система и речеви практики“, ФСлФ), Типологическа характеристика на българския език и българската идентичност (Магистърска програма „Образованието по български език и литература в средното училище“, редовно и задочно обучение, ФСлФ), Българската морфологична система като обект на усвояване в небългарска езикова среда (Магистърска програма „Трансгранична българистика“, ФСлФ), Методи в социолингвистиката и социалната психология на езика (СИД, Магистърска програма „Лингвистика – езикова система и речеви практики“, ФСлФ).

Кр. Алексова е била научен ръководител на 10 магистърски тези и ръководител на три докторантки към Катедрата по български език на СУ „Св. Климент Охридски“. Била е член на 16 научни журита за различни конкурси.

Научните интереси на Кр. Алексова са в следните области: българска морфология, езикова типология, социолингвистика и социална психология на езика, български език като чужд, български език в средното училище, устна комуникация. Публикувала е 4 монографии, 124 статии и студии, 11 рецензии, отзиви и представления в научния печат. Съавтор и автор е на 20 учебника и учебни помагала. Съсъставител е на поредицата „Проблеми на социолингвистиката“, както и на още 5 сборника. Участвала е в 22 научни проекта, като в 6 от тях е била ръководител.

Кр. Алексова е един от малкото съвременни български езиковеди, които проявяват задълбочен интерес към теоретичните въпроси на морфологията. Тя има редица трудове, посветени на българската глаголна система в светлината на теорията за граматическите опозиции, разработена от Г. Герджиков. В студията си 1.1. тя анализира различията между Р. Якобсон и Г. Герджиков в рамките на тази теория. В съответствие с възгледите на Г. Герджиков, Алексова защитава схващането, че системнообусловени са двете подстойности на маркирания член в опозицията (родовото и видовото значение), а не само общото значение, както смята Р. Якобсон. Тя доказва, че теорията на Герджиков доразвива бинаризма в морфологията и отстранява основни противоречия и непоследователности в теорията за маркираността.

Като излиза от възгледите на Г. Герджиков, Кр. Алексова в 1.5. разграничава три случая на съвпадение на форми в парадигмата на една лексема, като взема предвид не само мястото им в системата, но и различията в произвелите ги процеси: а) хомолексемни морфологични омоними (резултат от фонетични промени, промени по аналогия и др., засегнали основата и флексията); б) бипартиципални форми, участващи в две клетки на езиковата система (резултат от транспозиция); в) бидетерминативни форми (резултат от принципа на компенсацията – чрез парадигматическа неутрализация и съкратителна реорганизация). В 1.7. и 1.8. Кр. Алексова допълва възприетата от нея теория на Г. Герджиков за граматическите опозиции, като отчита съществуването на незаети клетки в българската темпорална система, както и заемането на две клетки от един и същ вид форми. Авторката разглежда синтагматичните неутрализации на темпорални признаци в 1.4., 1.5., основателно подчертава необходимостта от разграничаване на неутрализацията на признаци и емпатията, като се подчертава, че двете явления може едновременно да се реализират – 1.7., 1.8. Кр. Алексова предлага съпоставка на моделите на българската и френската темпорална система, като подчертава необходимостта както от изучаване на съгласуване на времената в сложното изречение от българите, така и неутрализацията на семантичните признаци в българските сложни изречения от французите и от други чужденци.

Ценен принос в съпоставителното изучаване на двата езика представлява изчислението на основните типологически индекси на индикативните им темпорални парадигми. След като съпоставя квантитативните типологически методи на Дж. Гринберг и Г. Герджиков, Кр. Алексова много добре подчертава предимствата на много по-надеждния квантитативен типологически метод на Г. Герджиков в сравнение с метода на Гринберг и го прилага върху глаголните системи на български и френски, като стига до много точни изводи въпреки съществуващите спорни въпроси в граматиките на двата езика.

Отделна група работи на Алексова са посветени на модалността и евиденциалността – 1.,1.3,1.4.,1.7. Тя защитава становището, че има два подтипа епистемична модалност: първи тип, при който говорещият отчита достоверността на изказването си от гледна точка на абстрактното логическо мислене (тук влизат и

българските презумптивни форми), и втори тип, при който говорещият отчита достоверността от гледна точка на позициите си в реалния свят – една доста неясна формулировка, тъй като всяко изказване е свързано с такива позиции и само примерите в учебниците по логика се доближават до абстрактното логическо мислене. Мисля, че евиденциалността в български отразява преди всичко източника на информация и допълнително може да означаи и отношение към истинността на изказването, напр. при дубитатива се означава съмнение относно истинността на препредаваното твърдение от чуждата реч, при конклузива се означава или слабо, несвидетелско знание, или мнение, което означава истинност във възможен свят, който може и да не съвпада с реалния свят, при ренаратива пък говорещият не дава изобщо собствена модална оценка за истинността на чуждото твърдение, но и не възразява срещу оценката на автора на чуждата реч. Само с индикатива се означава, че твърдението на говорещия е истинно. Ясно е, че ако става дума за някакви модални оценки, при евиденциалите те са импликация, следствие от източника на информацията.

В статията си за конклузива Кр. Алексова излиза от становището на Г. Герджиков, че конклузивът като евиденциал е средство за означаване на епистемична модалност, означава „умозаклучение, което говорещият прави въз основа на факти, които не са лично наблюдавани от него, но които той реконструира на база на следите, резултатите или последствията, на базата на собствения си опит, въз основата на общоприети факти или общоприети истини, както и чрез опирание на логически връзки между явленията” (стр. 4). Тя разбира семантиката на конклузива доста широко, като включва в него и адмиратива. В работата ѝ има и други дискуссионни моменти – конклузивът означава действия в миналото и неминалото.

Подчертан приносен характер има 1.4. (в съавторство със Со Ънг Ким), където българската евиденциалност се съпоставя в типологичен план с корейската. Алексова предлага типологическа класификация на евиденциалните категории въз основа на няколко критерия: степен на семантична обобщеност на граматикализирания признак, брой на субкатегориите и специфика на евиденциалното значение.

Алексова насочва своите интереси и в една огромна, но все още слабо изследвана област – форми, значения и междукатегориални връзки в българската глаголна парадигма.

Изходна теоретична основа са възгледите на Г. Герджиков за граматическата доминанта на различните морфологични типове и граматическите афикси от I и II степен – 1.9. Кр. Алексова разглежда различни аспекти на синтагматичната организация на граматическите афикси в синтетичните глаголни словоформи и изразяваните от тях граматически значения – 1.9., 1.2., 1.13., 1.14., 1.15. В тези работи има много приноси: ясното формулиране на различните граматически позиции в синтетичните глаголни словоформи, които са обвързани с граматическата доминанта на флективния тип; различаването на два вида граматически афикси: отнасящи се към лексикалната основа и редуващи се на една и съща позиция (темпорална гласна и видов суфикс) и зависими компоненти, които стоят след тях и конкретизират тяхното значение; класификацията на афиксите на три групи според броя на изразяваните морфологични признаци: полисемантични, кумулативни афикси (два вида) и моносемантични, некумулятивни афикси; доказва се наличието на 4 варианта за изразяване на граматически признаци в словоформите – един признак – един афикс; един признак – две граматически морфеми (основна и конкретизираща); комбинация от няколко граматически значения – един афикс, в който липсва пълна членимост; комбинация от няколко граматически значения – формант с относителна сегментируемост; различаване на сегментируеми граматически морфеми и псевдоморфеми с частична сегментируемост; наличие на три типа синтетични глаголни форми и др. Като излиза от вижданията на Герджиков в негов ръкопис, Кр. Алексова много добре разграничава междукатегориалните връзки между граматичните категории на българския глагол на парадигматичната ос, като представя отношенията взаимозависимост, взаимовръзка, взаимодействие и взаимообусловеност. Основни диференциални признаци са: липса: наличие на взаимозависимост, липса: наличие на промяна в парадигмата на доминираната категория, липса: наличие на импликации.

Четвърта група статии на Кр. Алексова са посветени на образованието по българска граматика. В 1.11., 1.16., 1.17. се съпоставят основни термини по морфология в обучението в средното училище (въз основа на одобрените от МОН учебни програми и функциониращи до 2015 г. учебници по български език за 4.,5.,6. и 7. клас) и в университета, като се акцентира върху теоретичните разминавания между тези учебници и научната трактовка на някои граматически категории. Освен това се пледира за

определено съотношение между граматическия и прагматическия подход в средното обазование.

Хабилитационният труд на доц. д-р Кр. Алексова за специалността *социолингвистика* е книгата *Социолингвистична перцепция, езикови нагласи и социална идентификация на речта*, 2016 г., 435 стр. Този труд бележи нов етап от развитието на българската социолингвистика – перцептуалната социолингвистика, която изследва социално детерминираната вариантност на речевата перцепция, социалната идентификация според речта и перцепцията на говорещия въз основа на социалната информация, носена според слушателя от вариантността в речта на говорещия. Книгата съдържа увод, пет глави и библиография. В Увода се представят обектът, предметът, задачите и целите на изследването, както и структурата на монографията и логиката на изложението.

Първата глава по много ясен и точен начин ни запознава с теоретичните основи на новото социолингвистично направление. Авторката обяснява основните понятия в изследването: перцептуална социолингвистика и отношението ѝ към перцептуалната диалектология, социолингвистична вариантност във връзка с българската езикова ситуация, две области на тази вариантност – речева продукция и речева перцепция от гледна точка на говорещия и слушателя. Кр. Алексова е отлично запозната със световната и българската литература по разглежданите въпроси, напр. по основния въпрос за социолингвистичната променлива и видовете такива променливи, източниците на българската социолингвистична вариантност, когнитивен и перцептуален подход към социолингвистичната вариантност, йерархия на социолингвистичните променливи според стратифициращата им сила, същността на нагласите (атитюдите) като социалнопсихологическо явление и обект на изследване в социалната психология на езика и др. Изследването на на езиковите нагласи към отделни речеви явления, към определени идиолекти и към индивиди, в чиято реч има социолингвистични маркери, може да допринесе много за изучаване на социолингвистичната перцепция и на общественото мнение за езика.

Във втората глава на книгата се представя изборът на социолингвистичните променливи (12 на брой) и на признаците за оценка. Социолингвистичните променливи са добре подбрани: 1. Екане при имената – *бел, хлеб*; 2. Екане при глаголи в имперфект – *бех*,

бехме, вървехме; 3. Свърхякане – бяли, голями; 4. Твърдост на съгласната в глаг. окончания за сег. вр. 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. – (I спр. 3. разр. и II спр. 1. и 2. разр. , III спр. 2. разр. - всички лица) – *дремъ, дремът ; мисль, мисльт; вървъ, вървът; повтарам, повтараи*, също и в имперфект, аорист, имперф. и аор. причастие – *затварах, затварал*; 5. Твърдост на съгласната пред опред. член на *nomina agentis* с *-ар* и *-тел* , също и в други същ. с *-тел* – *двигателъ*, както и в др. 10 същ. – *царъ, денъ*, също и в същ. от ж. р. на *-алня, -илня* – *спална, сушилна* ; 6. Дейотация в показателните местоимения – *тоа, таа, теа, онеа*; 7. Премет на ударението в аористни непрефигирани и префигирани глаголи, както и в аористните причастия от тях – *правѝх, направѝх, правѝл, направѝл*; 8. Мекане – окончание *-ме* за глаголи в 1 л. мн. ч. в I и II спр. сег. време – *ходиме, пишемe*; 9. Определителен член *-тъ`* в ед. ч. при същ. имена от ж.р. , завършващи на съгласна – *сутринтъ`*; 10. Редукция на неударена гласна *e* в *и* и смекчаване на съгласни пред предни гласни – *кр̀авит`и , д`ит`е*; 11. Ъкане – окончание *-ъ`* при същ. от ж.р. ед.ч. – *главъ`, главъ`тъ`*; 12. Тематична гласна – *a* (с редукция) вместо *-o* в аорист на I спр. 1. разр. – *дадах, дадахме, дадахте, дадаха*.

Социолингвистичните променливи са много добре подбрани. Разбира се, винаги може да има и друго мнение за избора им, например би било интересно да се включи и променливата окончание *-м* за 1 л. ед. ч. на I и II спр. сег. време, след като е включено корелиращото с него окончание *-ме* за 1 л. мн. ч. - *аз (я) одим, пеем*, макар че това окончание е силно непрестижно; би могло сравнително редките форми на показателните местоимения без йотация *таа, онаа* да се заменят с много по-честите кратки вин. форми на личните местоимения и на възвратното местоимение *мъ, тъ, съ*.

Оценъчните признаци са три с по две стойности: правилно: неправилно, западнобългарско: източнобългарско речево явление, звучи добре : не звучи добре. Отделна група образуват социално-демографските признаци: пол, възраст, завършено образование (ценз), етническо самоопределяне, трудова заетост, настояща заетост (според настоящата или според последната трудова ангажираност), сектори на трудова заетост, брой на членовете в едно домакинство, месечен доход, вид населено място, административна област по месторождение, административна област на настоящо местожителство, т.е. най-подходящите за България такъв вид признаци. Кр. Алексова

анализира, онаглеждава с 238 графики и 134 таблици и обобщава данните от национално представителна анкета (2018 респонденти, въпросник с 45 въпроса, всеки в 3 варианта) за проучване на езиковите нагласи към книжовните варианти на най-разпространените социолингвистични променливи в устната реч.

В третата, четвъртата и петата глава за обработката на получения огромен масив данни авторката използва множество статистически методи, като показва отлично владение на статистиката и мотивира убедително избора именно на използваните от нея методи в различните случаи. Тук няма възможност да разглеждаме подробно статистическата страна на проучването. Само ще отбележим, че за пръв път при изследване на речевата перцепция и езиковите нагласи към отделни социолингвистични променливи се прилага методът на главните компоненти, който доказва наличието на ненаблюдаеми чрез други методи фактори, обуславящи връзките между езиковите нагласи към 12-те правоговорни отклонения и между самите правоговорни отклонения и ролята им на варианти на социолингвистични променливи.

Изводите от анализа на огромния масив с данни са в няколко посоки: за йерархичната подредба на 12-те социолингвистични променливи според тяхната неправилност и неуфоничност, за идентификацията на мезолектната принадлежност (изток – запад) на отклоненията според респондентите или за липсата на такава идентификация, за връзките между социално-демографските характеристики на респондентите и изследваните нагласи, за социалната идентификация на говорещия според допусканите отклонения и др. Освен това биха могли да осветлят и някои въпроси във връзка с нормите и кодификациите, свързани с развойни тенденции, в книжовния език. Приносният характер на тази абсолютно новаторска книга, която развива едно съвсем ново направление – перцептуалната социолингвистика – в българското езикознание е несъмнен. Освен в чисто научен план резултатите от това изследване ще бъдат полезни за развитие на езиковата култура, за обучението по български език, за бъдещи кодификации на книжовния език.

Статиите по социолингвистика са в няколко тематични области:

1. социолингвистична вариантност и езикови нагласи – 2.3., 2.4., 2.6., 2.7., 2.8., 2.14 – тези статии разкриват сложния път, който авторката извървява, преди възгледите ѝ по тези

въпроси да изкристализират във формата, отразена в монографията ѝ;

2. езиковата ситуация в България, която се разглежда в типологичен план (в съпоставка с езиковата ситуация в Корея, както и с езиковата политика в двете страни по време на чуждо владичество) – 2.9., 2.10, спецификата на българската езикова ситуация - в съпоставка с нейното състояние в края на ХХ в. и по отношение на езиковите ситуации в страните от ЕС – 2.15., прави се типологическа характеристика на съвременната езикова ситуация в България и в София, разглежда се статусът на ромския език в Европа и у нас;
3. Стратегии за комуникативна акомодация – дивергенция и конвергенция - в речта на телевизионни водещи към интервюираните – 2.12. (в съавторство), 2.13.;
4. Паралингвистика – 2.17. За пръв път се прави цялостен преглед на начините, по които се отразяват паралингвистичните средства в българските научни трудове и в корпусите.

В заключение трябва да подчертаем, че доц. д-р Кр. Алексова участва в конкурса за професор с огромна научна продукция по двете дисциплини. Тя е оригинален зрял учен с подчертани теоретични интереси и със стремеж да открива нови научни хоризонти и в областта на морфологията, където творчески прилага и доразвива теоретическите виждания на Г. Герджиков, и в областта на социалингвистиката, където създава едно съвсем ново научно направление – перцептуалната социалингвистика. Нейните научни приноси и в двете дисциплини са несъмнени. Несъмнени са и нейните приноси в многобройните научни проекти, в които участва или ги ръководи. Вследствие на големия интерес, който поражда нейните работи, не е случайно, че тя има над 200 цитирания и 87 индексирани публикации. Освен забележителен научен работник, Кр. Алексова е и отличен преподавател, който освен основните курсове е подготвил много съвсем нови лекционни курсове и се ползва с голяма популярност сред студентите.

Поради всичко казано дотук предлагам с пълна убеденост на почитаемото Научно жури в конкурса за *професор* в Софийския университет „Св. Климент Охридски” по направление 2.1.Филология (Български език – морфология и социалингвистика) да гласува положително за доц. д-р Красимира Славчева Алексова.

София, 31.12.2016 г.

Подпис:

